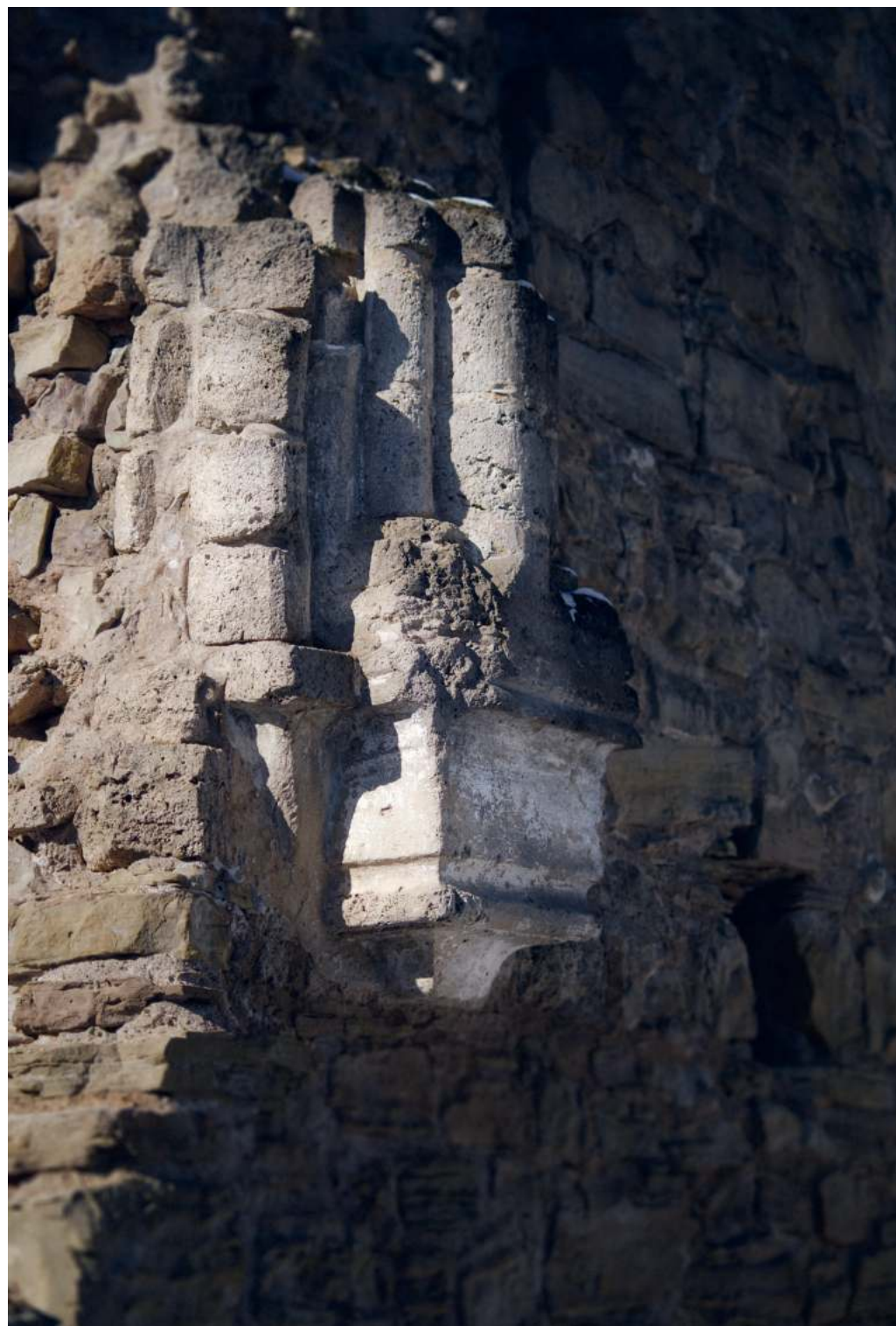

Konsole Cēsu pils baznīcā. A. Opolška foto, 2022

Agnese Bergholde-Volfa (Bergholde-Wolf)
Kristofers Hermanis (Christofer Herrmann)

REPREZENTĀCIJAS UN DZĪVOJAMĀS TELPAS CĒSU PILĪ 15. UN 16. GADSIMTĀ

Cēsu pils piederēja pie Vācu ordeņa centrālajām administratīvajām un reprezentatīvajām vietām Livonijā. Jau no 14. gadsimta sākuma saglabājušās liecības, ka zemes kapituli – ordeņa Livonijas atzara augstākā lēmēj institūcija – gandrīz vienmēr tika noturēti Cēsīs. Tur lielākoties notika arī zemes mestra un svarīgāko pavēlnieku padomes sēdes. Pils vairākkārt kalpojusi arī kā mestra rezidence, sevišķi kopš 15. gadsimta 80. gadiem. Šajā rakstā sīkāk tiks apskatīta mestra rezidences reprezentatīvo un dzīvojamo telpu izmantošana un izvietojums 15. un 16. gadsimta laikā.

Atšķirībā no Vācu ordeņa zemes Prūsijā, kur Marienburgas pili (tagadējā Malborka) vienuviet bija apvienotas visas svarīgākās rezidences funkcijas, ordeņa Livonijas atzaram var konstatēt noteiktu uzdevumu sadalīšanu starp dažādām pilīm. Rīgā ilgākus laika posmus dzīvoja zemes mestrs, Cēsīs notika ordeņa kapituli un padomes sēdes, kurās piedalījās mestrs un svarīgākie pavēlnieki, bet Viljandi pilī (*Fellin*) atradās ordeņa galvenā kase. Gandrīz 300 gadu Rīga bija Livonijas mestru nozīmīgākā pils, kurā mestri uzturējās visbiežāk. Tomēr, tā kā ik pa laikam starp rīdziniekiem, arhibīskapu un Vācu ordeni notika sīvas un vardarbīgas cīņas par varu pilsētā, zemes mestrs uz laiku pārcēla savu rezidenci uz Cēsīm. Kopš 15. gadsimta 80. gadiem Cēsu pils kalpoja par zemes mestra vienīgo sēdekli un ordeņa augstāko amatpersonu svarīgāko institūciju tikšanās vietu. Turklāt var konstatēt, ka, salīdzinot ar agrākajiem gadsimtiem, šajā periodā ievērojami samazinājās zemes mestra ceļošanas aktivitātes (Neitmann 1993, 66). Viņš ne tikai biežāk uzturējās Cēsīs, bet arī ikreiz tur palika ilgāku laiku. Cēsu nozīme Voltera fon Pletenberga laikā tiek izcelta Bartolomeja Grēfentāla Livonijas hronikā, kurā pils raksturota kā zemes mestra rezidence un galma apmešanās vieta (*residentz vndt Hoflager*) (MLA 5, 43). Arī pēc tam, kad 1515. gadā tika pabeigta Rīgas pils lielā jaunbūve, zemes mestri palika dzīvot Cēsīs (Neitmann 1993, 66). Eiropā zemes kungu rezidenču pārvietošana ārpus konfliktu pārņemtajām lielajām pilsētām īpaši novērojama 14. gadsimtā, bet Vācu ordeņa Livonijas atzara gadījumā tā sekoja ar zināmu nokavēšanos.

Tagadējās Cēsu pils vietā ap 1213. gadu būvētās pirmceltnes izskats vairs nav pilnībā rekonstruējams. Senākās saglabājušās mūru daļas novietotas ziemeļu pusē – austrumu daļā bijusi konventa baznīca, kuras rietumu malai pieslēdzas garena taisnstūra plānojuma korpus, – tajā, iespējams, atradās pirmais remteris un dormitorijs. No šīm vecākajām celtnēm saglabājušās vienīgi mūru apakšējās daļas, un tikai vecās baznīcas ēkas ziemeļu puses mūri vēl paceļas nedaudz augstāk. Tagad vairs nevar droši pateikt, vai 13. gadsimta pilī bijušas vēl citas masīvas celtnes. Pils pagalmu, kas plešas uz dienvidiem, iespējams, apņēma no akmens celts apkārtmūris. Arī par turpmākajiem celtniecības posmiem vairs nevar iegūt precīzu informāciju, jo ne rakstītie avoti, ne izrakumos atsegtās celtniecības paliekas nedod iespēju izveidot ticamu pils attīstības secību. Rietumu, dienvidu un austrumu korpusu datējums pētniecības vēsturē attiecināts uz tuvāk neprecizētu 14. un 15. gadsimta būvperiodu (Tuulse 1942, 188–193, Malvess 1998 u. c.). Tā kā pils jau kopš 14. gadsimta ir bijusi ordeņa kapitulu un pavēlnieku sanāksmju noturēšanas vieta un ik pa laikam kalpojusi arī par zemes mestra mītņi, tad vajadzētu pieņemt, ka jau tolaik sekoja plašāka celtnu kompleksa izbūvēšana, kas pārspējusi parastas komturejas vajadzības.

Tikai kopš 15. gadsimta beigām, kad zemes mestra sēdekļis tika pārcelts uz Cēsīm, pils būvēsturi var labāk izprast, un par to jāpateicas dažiem rakstītajiem avotiem un stilistiskām liecībām. Tā kā starp ordeņmestru Berndu fon der Borhu (*Bernd von der Borch*, 1471–1483) un Rīgas pilsētu bija izveidojies ass konflikts, Livonijas augstākais pavēlnieks savas valdīšanas beidzamajos gados ievērojami biežāk uzturējās Cēsīs, nevis Rīgā. Tomasa Jērnes (*Hiärn*) hronikā pat ir skaidri uzsvērts, ka mestrs priekšroku devis

1. att. Cēsu pils no putna lidojuma
K. Hermaņa foto, 2020

Cēsīm. Saistībā ar Bernda atstādināšanu 1483. gadā hronists atzīmē, ka Cēsis bija “mestra kunga nozīmīgākā pils un galvenais sēdekļis” (*des Herrn Meisters vornehmstes Schloss und höchster Sitz*) (Napierksy 1835, 186). Pēc tam, kad rīdzinieki 1484. gadā sagrāva un nojauca Vācu ordeņa Rīgas pili, zemes mestriem apmēram 30 gadus šajā lielajā pilsētā nebija neviena nocietināta atbalsta punkta. Tādēļ Livonijas mestriem, sākot ar Johanu Freitagu fon Loringhofenu (*Johann Freitag von Loringhoven*, 1483–1494), nebija citas alternatīvas kā apmesties Cēsu rezidencē. Arī pēc jaunās ordeņpils pabeigšanas Rīgā 1515. gadā vairs nekas nemainījās – līdz pat ordeņa valdījumu likvidēšanai 1561. gadā Cēsis bija un palika par zemes mestra mītņi. Jautājums par precīzu gadu, kad notika rezidenču nomaina, pils būvēsturei ir svarīgs tāpēc, ka mestra pastāvīga klātbūtne Cēsīs noteikti ietekmēja ēku pārbūves atbilstoši mainītajai situācijai. Pārveidojumu mērķis bija uzlabot gan rezidences reprezentatīvo raksturu, gan dzīvošanas komfortu. Šajā laikā vispirms notika būtiskas pārbūves galvenās pils dienvidu daļā. Pētnieciskajā literatūrā par Cēsu pils pārbūvju aizsācēju tiek minēts Volters fon Pletenbergs – izcils valdnieks un personība tā laika Livonijā. Tomēr ir pilnīgi iespējams, pat ticams, ka daļa no būvdarbiem sākti jau viņa priekšgājēja valdīšanas laikā, kurš veselus 11 gadus rezidēja Cēsīs. Ir grūti iedomāties, ka Johans Freitag fon Loringhofens neko nebūtu darījis savas jaunās rezidences ēku uzlabošanā. Tā kā līdz šim nav zināmi nekādi rakstītie avoti par Cēsu pils pārbūvē, ir grūti noteikt ticamu celtniecības darbu datējumu. Tomēr, balstoties uz reprezentācijas telpās saglabāto dekoratīvo elementu analīzi, šī raksta pēdējā nodaļā ir mēģināts dot norādes par celtnu pārveidošanas secību.

2. att. Cēsu pils galvenā stāva plāns un telpu funkciju rekonstrukcija
1 – “mestra istaba”; 2 – dienvidu jeb vasaras remteris; 3 – lielais remteris; 4 – rietumu remteris; 5 – konventa baznīca; 6 – zemes mestra apartamenti; 7 – dormitorijs (?); 8 – viesu un pārvaldnieku telpas
K. Hermaņa zīmējums, 2021

CĒSU PILS IZMANTOŠANAS VEIDI LIVONIJAS ZEMES MESTRA REZIDENCES LAIKĀ

Vēlo viduslaiku zemes kungu rezidencēs var konstatēt četras galvenās funkcionālo telpu grupas, kas bija piemērotas reprezentācijai, dzīvošanai (valdniekam un galmam), pārvaldei (kanceleja) un apgādei (virtuve un pagrabi).¹ Par zemes mestru rezidenču izmantošanas veidiem laikā ap 1500. gadu ir atrodamas gan atsevišķas norādes rakstītajos avotos, gan pils vēl saglabātajās telpās, kuru funkcijas atbilda minētajām četrām jomām. Turpmāk tās tiks aplūkotas tuvāk.

Reprezentācijas telpas

Rezidence bija valdnieka reprezentācijas centrālā vieta – tajā notika sapulces (piem., ordeņa kapituli) un apspriedes, sarunas, audiences un pieņemšanas (ordeņa pavēlniekiem, kārtu pārstāvjiem, bīskapiem, ārvalstu sūtņiem utt.). Vēlajos viduslaikos vispār notika reprezentācijas telpu diferenciācijas process. Reprezentatīviem mērķiem vairs nepietika tikai ar lielu zāli, kas vienmēr bijusi norma karaļu pils vai valdnieku rezidencēs, tagad bija nepieciešamas vairākas dažāda izmēra telpas.² Arī Cēsu pili var atrast dažādas zāles vai līdzīgas telpas, kas visas atradās otrajā jeb galvenajā stāvā.

Vislielākā zāle (21,7 × 11 m) atradās austrumu korpusa dienvidu daļā, un tajā bija divi jomi, katrā pa četrām velvētām travejām. Tā atradās tieši virs virtuves, alus darītavas un maizes ceptuves (pirmajā stāvā) un acīmredzot kalpoja arī kā visu pils iemītnieku kopēju maltīšu ieturēšanas vieta, kur pie galvenā galda sēdēja zemes mestrs vai komturs. Šī telpa pastāvēja jau pirms rezidences galīgās pārcelšanas uz Cēsīm, un tieši tur droši vien noturēja Livonijas kapitulus, kas Cēsīs tradicionāli notika kopš 14. gadsimta. Lielā zālē ar dažādiem nosaukumiem vairākkārt minēta rakstītajos avotos. Latīņu valodas nosaukums *aula maiora* ir atrodams ar 1481. gada 12. novembri datētā notariālā dokumentā, kas izdots daudzu liecinieku (ordeņa pavēlnieku, vasaļu, garīdznieku) klātbūtnē (LUB 2020, Nr. 436). Hronists Johans Renners (*Johann Renner*), kurš Livonijā uzturējās no 1556. līdz 1560. gadam (Bippen 1889), lielo zāli apzīmē par mestra remteri (*in des meisters reventer*) (Renner 1876, 378) un zāli (*im sale*) (Renner 1876, 131). Renners stāsta, ka tur bijusi zemes kungu portretu galerija, kuri bijuši attēloti “kā dzīvi” (*dar alle heermeisters na dat levent afgeconterfeit stan*) (Renner 1876, 131). Tiem vajadzēja būt sienu gleznojumiem, un tos var salīdzināt ar virsmestru galeriju Marienburgas rezidences ziemas remterī (Herrmann 2019, 295). Apstiprinājumu Livonijas mestru portretu galerijas eksistencei Cēsu pils

¹ Tas detalizēti izskaidrots, izmantojot virsmestra pili Marienburgā, kas, salīdzinot ar Cēsīm, bija funkcionāli analogs piemērs (Herrmann 2019, 212–273). Vēsturiski Cēsīm vēl tuvāka ir Vācu ordeņa pils Rīgā, bet tās izmantošanas veidi vēl nav pietiekami izpētīti, lai to izmantotu par avotu analogijām.

² Tās detalizēti aprakstītas, par piemēru izmantojot virsmestra rezidenci Marienburgā (Herrmann 2019, 225–228).

lielajā zālē dod arī 1582. gada poļu inventarizācija, kurā rakstīts: “.. lielā velvētā istaba, kurā noturēja sanāksmes un kurā ir uzgleznoti visi ordeņa mestri. Tajā ir arī vairākas kolonnas.” (Revīzija 1582, 429) Šis apraksts ir nepārprotams – zāle ar uzgleznoto mestru galeriju varēja atrasties tikai austrumu spārnā, jo pēc 1577. gada pils galvenajā stāvā nebija nevienas citas telpas, kas ar vairākām kolonnām būtu sadalīta divos jomos. 1590. gada inventarizācijas apraksts ir daudz vienkāršāks, tajā minēta tikai kāda zāle (*sala*), kurai pavisam bijuši deviņi logi (Revīzija 1590, 438). Laurencijs Millers (*Laurentius Müller*) savā 1595. gada hronikā šo telpu nosaucis par mestra kunga lielo zāli (*grossen Herr Meister Saal*) (Müller 1595, 7). Diemžēl no šīs telpas krāšņuma līdz mūsdienām gandrīz nekas nav saglabājies, palikušas vairs tikai tās ārsienas. Nav vairs ne velvju, ne pilāru, ne sienu gleznojumu – tie, visticamāk, tika iznīcināti pulvera sprādzienā 1604. gadā (Kalniņš 2014, 33).

Bez lielā remtera rakstītajos avotos minēts arī mazais remteris. Tas sastopams jau 1392. gadā, kad tur izdots kāds notariāls dokuments. Tā sastādīšanas laikā šajā telpā uzturējās zemes mestrs un kā liecinieki bijuši vairāki garīdznieki (LUB 1857, Reg. 1601). Arī Johans Renners savā hronikā bez mestra remtera piemin vēl otru remteri (*in dem andern reventer*) (Renner 1876, 379). Visticamāk, tā bijusi vienjoma zāle dienvidu korpusā. Kā joprojām liecina saglabājušās konsoles, 15. gadsimta 80. un 90. gados tur bijušas iespaidīgas velves, iespējams, daudzfigūru zvaigžņu velves (līdzīgas “mestra istabas” pārsegumam). 1590. gada poļu inventarizācijā šī telpa dēvēta par lielo zāli (*sala wielka*) ar sešiem logiem (Revīzija 1590, 442).

3. att. Zāle Cēsu pils austrumu korpusa dienvidu daļā. Rekonstrukcijas zīmējums J. Kraukļa zīmējums, 2021

Tomass Jērne savā hronikā piemin padomes istabu jeb sēžu zāli (*Rath-Stube*), kurā 1483. gadā pavēlnieki esot piespieduši zemes mestru Berndu fon Borhu atkāpties no amata (Napiersky 1835, 186). Salīdzinājumam var norādīt virsmestra pili Marienburgā pastāvējušo atsevišķo padomes telpu, kas izmantota par apspriežu vietu (Herrmann 2019, 224). Kopš 14. gadsimta rakstītajos avotos ir daudzkārt dokumentēta Livonijas mestra tikšanās ar pavēlniekiem Cēsīs. Tā kā šādu sanāksmju dalībnieku skaits bija mazāks, šī telpa varēja būt izmēros neliela, un sanāksmju “slepenības” dēļ tā, visticamāk, varēja atrasties nedaudz sāpus no lielajiem remteriem. Minētajam mērķim labi varēja derēt rietumu torņa otrā stāva telpa, kas iepriekš tikusi interpretēta kā “mestra istaba”, taču tai nevar pārliecinoši pamatot šādu funkciju.

Balstoties uz skopajiem rakstītajiem avotiem, Cēsu rezidencē var identificēt vismaz trīs reprezentācijas telpas – lielo jeb mestra remteri, mazo remteri un padomes istabu. Kaut arī rakstītie avoti ir saglabājušies nepilnīgi un celtni paliekas ir fragmentāras, jādomā, ka pili bijušas arī citas zāles jeb remteri. Vispirms jāpievēršas rietumu un ziemeļu korpusiem, no kuriem gan saglabājusies tikai sienu apakšējā daļa. Izmantojot būvzīpētes un arheoloģijas datus, var saskatīt dažas norādes. Tā būvpētnieks Ilmārs Dirveiks pēc rietumu korpusa izpētes ir izteicis pieņēmumu, ka tur galvenā stāva ziemeļu daļā varēja atrasties velvēta divjomu zāle ar siltā gaisa apkuri (Dirveiks 2017, 46). Pils vecākajā daļā ziemeļu korpusā tāpat varēja būt bijis remteris. Te jānorāda uz sākotnējo masīvo ordeņa celto ēku Cēsīs, kur liela zāle bija noteikti nepieciešama konventa funkcionēšanai. Tomēr par ziemeļu spārna remtera arhitektonisko izveidojumu nekas nav zināms.

Kopumā var secināt, ka laikā ap 1500. gadu galvenās pils otrajā stāvā bijušas vismaz četras reprezentācijas un sanāksmju telpas.³ Tas aptuveni atbilda situācijai virsmestra pili Marienburgā. Abās rezidencēs atradās arī padomes sēžu zāle. Par Marienburgu var pierādīt, ka daudzās reprezentācijas telpas tiešām tika izmantotas, dažreiz pat vienlaikus (Herrmann 2019, 225–228). Līdzīgi tas varēja būt arī Cēsīs, bet tur trūcīgi saglabājušos avotu dēļ ir zināmas tikai dažas konkrētas norādes par telpu izmantošanu.

Baznīca

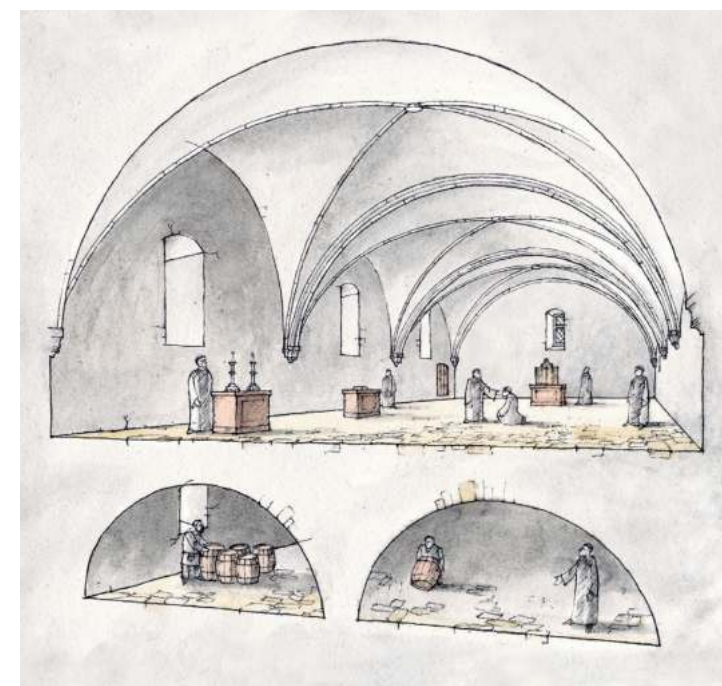
Savā ziņā konventa baznīcu arī var pieskaitīt pie reprezentācijas telpām, vismaz noteiktos gadījumos, piemēram, ordeņa kapitulu laikā sakrālo telpu varēja izmantot par apspriežu vietu. Tomēr baznīcas galvenais mērķis bija kalpot par ordeņa konventa garīgo centru. Ordeņbrāļiem tur bija jāpūlcējas uz ikdienas misi un stundu lūgšanām. Tāpēc pētnieciskajā literatūrā bieži lietotais termins “kapela” nav atbilstošs. Saskaņā ar kanoniskajām tiesībām tā bija pilntiesīga baznīca, un tā to apzīmē arī laikabiedri rakstītajos avotos. Pils baznīcas agrākais pieminējums kādā vizitācijas ziņojumā attiecas uz 1488. gadu, kurā uzsvērts tās labais stāvoklis un apgāde ar liturģiskajām grāmatām, tērpiem un mises priekšmetiem (*Yn der kirchen ouch gutte notdurfft an buchern, ornatēn und kelchen*) (Biskup 2002, 385). No 1502. gada ir liecības par vikārijas izveidošanu

³ Vai “mestra istaba” var pieskaitīt reprezentācijas telpām, tiks paskaidrots nākamajā nodaļā.

Dievmātes baznīcā (*in des slates kerken Unser Leven Frouwen*) (LUB 1905, Nr. 244). Arī 1590. gada inventarizācijā ir runa par baznīcu (*Kosciol*) (Revīzija 1590, 441) un vēstīts, ka tai bijuši pieci logi un trīs altāri ar stāgleznām.

Baznīca, no kuras vēl daļēji saglabāties ziemeļu malas mūris, atradās pils ziemeļu pusē, un tās koris ar taisni noslēgtu gala sienu bija izvirzīts uz austrumiem (Kalniņš 2014, 36, 37). Tās atrašanās vieta ir skaidri nosakāma pēc Cēsu pils un pilsētas nocietinājumu plāna, kurš izgatavots laikā ap 1690. gadu un kurā ir viennozīmīgs uzraksts “vecā baznīca” (*alte Kirche*) (Riksarkivet, SE/KrA/0406/28/056/003). Salīdzinot ar citām Vācu ordeņa konventu baznīcām, tai bija liela platība (25 × 11 m), bet iekštelpa bija salīdzinoši zema. Tas varētu būt saistīts ar agro celšanas laiku vēl 13. gadsimtā, kad Cēsu pils arhitektoniskais izveidojums bija diezgan pieticīgs.

Rakstītajos avotos vienreiz sastop arī apzīmējumu “kapela”. Kādā pārskatā par sarunām, kas notikušas starp Rēveli, Harju-Viru zemes bruņniecību un zemes mestru, tiek ziņots, ka abu delegāciju pārstāvji sestdienas rītā (1522. gada 25. janvārī) apmeklējuši mestru pili un atraduši viņu kapelā lūdzamies mises laikā (*s. f. g. yn der capellen gefunden und beth an der metthen*) (AR 1910, Nr. 114, 366). Iespējams, ka Livonijas mestram – tāpat kā virsmestram Marienburgas pili (Herrmann 2019, 93–112) – bijusi ar dzīvokli savienota privāta kapela. Par to varētu liecināt fakts, ka sūtņi pēc tam kopā ar mestru gāja uz viņa istabu, lai tur apspriestos. Iespējams, ka pili varēja būt divas sakrālās telpas – lielā konventa baznīca un mestra kapela blakus viņa dzīvoklim. Tomēr šis pieņēmums ir balstīts tikai uz viena dokumenta tekstu, un to vairs nevar pārbaudīt pašā celtnē, jo rietumu korpus, kurā, iespējams, atradās zemes mestra apartamenti, ir lielākoties nopostīts. Tāpēc uz jautājumu par atsevišķu kapelu vairs nevar dot pārliecinošu atbildi.

4. att. Konventa baznīca skatā no rietumiem. Rekonstrukcijas zīmējums R. Jeleviča zīmējums, 2017

Dzīvojamās telpas

Rezidence bija zemes mestra, viņa padomdevēju un kalpotāju dzīvesvieta. Galvenās pils korpusi noteikti bija pieejami tikai mestram un viņa tuvāko personu lokam, savukārt liela daļa kalpotāju droši vien bija izmitināti priekšpili. Attiecībā uz Cēsu pili vēl jāmin, ka tā bija arī ordeņa konventa sēdeklis, un līdz ar to galvenajā pilī dzīvoja noteikts skaits ordenbrāļu un priesteru. Vēl Cēsis konventa telpās atradās atsevišķs dzīvoklis attiecīgi vai nu komturam, vai fogtam, vai pilskomturam kā augstākajam pavēlniekam.⁴ Diemžēl nav ticamas informācijas par to, kurās telpās galvenajā pilī atsevišķām personu grupām bija savs dzīvoklis vai guļamvieta. Norāde par iespējamo mestra apartamentu atrašanās vietu ir atrodamā rietumu korpusa dienvidu daļā, jo tur blakus viena otrai atradušās divas istabas, no kurām viena bija aprīkota ar siltā gaisa apkuri. Te jānorāda uz šādu ērtu siltuma pievada veidu vienīgajai telpai pilī, kas nebija zāle.⁵ Austrumu korpusā starp lielo remteri dienvidos un konventa baznīcu ziemeļos atradās divas viena virs otras izvietotas velvētas telpas, no kurām katra bija aprīkota ar kamīnu. Varētu domāt, ka tās bija četras dzīvojamās istabas augstākajiem viesiem vai ordeņa pavēlniekiem. Konventam noteikti vajadzēja būt arī kopējai guļamtelpai jeb dormitorijam, kas, visticamāk, atradās ziemeļu spārnā. Nozīmīgs arguments ir šīs telpas novietojums tieši blakus baznīcai, kur ordenbrāļiem katru dienu bija jāpiedalās nakts misē.

Kanceleja

Rezidencē centrālais administratīvais iestādījums bija kanceleja un arhīvs. Cēsis tie varēja atrasties galvenajā pilī, lai zemes mestram pa visisāko ceļu būtu pieejami savu rakstvežu un juristu pakalpojumi.⁶ Rakstītajos avotos ir divas norādes par kancelejas piesaistīšanu ikdienas politiskajām norisēm: 1521. gadā vienas dienas braucienā zemes mestrs ieradās kancelejā, lai noklausītos viņam nolasītu vēstuli (AR 1910, 344), bet 1522. gadā pēc apspriešanās kārtu sanāksmē izdeva norādījumu, ka no kancelejas ir jāatnes kāds dokuments, lai visi dalībnieki to varētu izlasīt pirms nākamās sarunu kārtas (AR 1910, 365). Šīs divas norādes liecina, ka kancelejas un arhīva novietojums tuvu apspriežu telpām galvenajā stāvā bija ļoti lietderīgs. Taču par šo telpu precīzu atrašanās vietu nav konkrētu norāžu, visdrīzāk, tās varētu būt bijušas dienvidu vai rietumu korpusa pirmajā stāvā.

⁴ Cēsis komturi bija tikai līdz 14. gs. vidum, pēc tam tur dzīvoja fogti līdz 15. gs. vidum, bet vēlāk pilskomturi. Cēsis zināmo komturu, fogtu un pilskomturu saraksts (Fenske/Militzer 1993, 781).

⁵ Tuvāk abas telpas apskatītas nodaļā par “mestra istabu”.

⁶ Līdzīgs telpiskais izvietojums vērojams virsmestra pili Marienburgā (Herrmann 2018; Herrmann 2019, 239–248).

“MESTRA ISTABAS” PROBLĒMA

Cēsu pils arhitektoniski iespaidīgākā telpa, kam izpētes vēsturē veltīta liela uzmanība, ir tā sauktā “mestra istaba” rietumu tornī (Löwis 1890, 60–62; Dirveiks 2011). Īpašu interesi šī telpa izpelnījies ne tikai tās labā saglabāšanās stāvokļa dēļ – tā ir vienīgā maz postītā iekštelpa pils galvenajā stāvā –, bet arī sava bagātīgā dekoratīvā un funkcionālā izveidojuma dēļ. Tornim ir kvadrāta plānojuma apakšējā daļa, bet cilindriskā augšdaļa. “Mestra istaba” daļēji atrodas torņa kvadrātiskajā apakšdaļā, kas, domājams, tika uzcelta 14. gadsimtā vai 15. gadsimta sākumā. Līdz mūsdienām saglabātā iekštelpa, kuru pārsedz augsta, bagāti sadalīta zvaigžņu velve, radusies īsi pirms 1500. gada veiktā pārbūvē. Telpas iecere un strukturālais izveidojums, visticamāk, ir saistīts ar to, ka Cēsu pils no 1484. gada ieguva zemes mestra rezidences funkcijas.

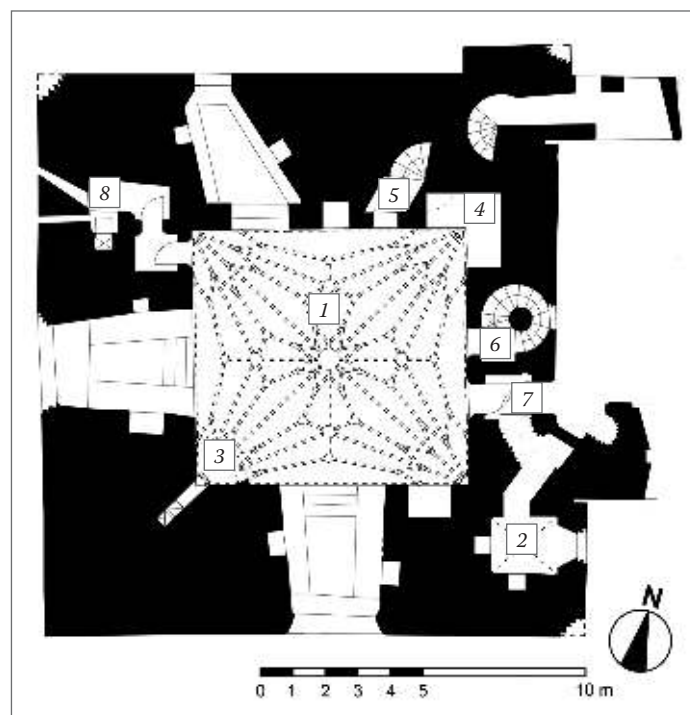
Telpai ir gandrīz kvadrātisks plānojums ar 8,1 × 7,75 m garām sānu sienām, to apgaismo trīs augsti novietoti logi ziemeļos, rietumos un dienvidos. Logu nišās, uz

5. att. Cēsu pils rietumu torņa otrā stāva telpa jeb tā sauktā “mestra istaba”
K. Kurcena foto, 2017

kurām jākāpj pa četriem pakāpieniem, sānos ir ierīkoti soli un sienas skapji. Telpai ir četras durvis, no kurām divas atrodas austrumu sienas vidū. Austrumu malas dienvidu puses durvis veido savienojumu ar remteri dienvidu korpusā, bet pa ziemeļu puses durvīm nokļūst uz vītņu kāpnēm, kas ved gan uz pagrabu, gan uz augšstāviem. Ziemeļu malā ir vēl vienas durvis uz otrām vītņu kāpnēm, kas nodrošina savienojumu ar zemāk esošo telpu. Ziemeļaustrumu stūra sienas biezumā tieši blakus šīm kāpnēm ir vēl trešās vītņu kāpnes, kuras tomēr nav pieejamas no “mestra istabas”, bet pie tām aizved eja no dienvidu korpusa remtera ziemeļrietumu loga. Ceturtās durvis “mestra istabā” atrodas rietumu sienas ziemeļu galā, un tās ved uz sienas biezumā izbūvētu ateju. Telpai ir vēl citi iekārtojuma elementi: dienvidrietumu stūrī atradies kamīns, no kura saglabāties dūmvads un dūmtvera fragmenti. Ziemeļu un dienvidu sienās izbūvēti katrā pa lielākam sienas skapim un ziemeļaustrumu stūra apakšējā daļā – 1,1 m dziļa un katrā malā 2,2 m plata niša.

“Mestra istabas” dienvidaustrumu stūrī vēl ir neliela velvēta telpiņa (1,9 × 1,6 m) ar diviem sienas skapjiem, no kuras logs uz austrumiem ļauj novērot pils dienvidu fasādi. Sākotnēji uz šo stūra istabiņu bija izbūvēta īsa eja, kas ievada dienvidu spārna remtera dienvidrietumu stūrī. Vēlāk šis savienojums ticis aizmūrēts (iespējams, pārbūves laikā pirms 1500. gada), un tā vietā sienā izlauzta jauna eja, pa kuru nokļūt šaurā gaitenī, kas savieno “mestra istabu” ar dienvidu remteri. Šīs mazās stūra istabas funkcija ir neskaidra. Ilmārs Dirveiks to interpretējis kā sardzes telpu (Dirveiks 2011, 391, 392), taču tas ir maz ticams. Pirmkārt, zemes mestra speciāla apsardze nekur avotos nav minēta, pat virsmestram Marienburgā nebija savu sardzes vīru, tikai vārtu sargs (Herrmann 2019, 283). Savukārt vārtsargam kambaris torņa augšstāvā būtu bijis nepraktisks, jo viņam vajadzēja

6. att. “Mestra istabas” plāns
1 – galvenā telpa;
2 – stūra telpa; 3 – kamīns;
4 – stūra niša; 5 – kāpnes uz
leju; 6 – kāpnes uz augšu;
7 – eja uz dienvidu remteri;
8 – ateja
K. Hermaņa zīmējums, 2021

uzturēties telpā blakus vārtiem pirmajā stāvā, lai viņš varētu pildīt kontroles funkcijas. Nelielā stūra istabiņa augšstāvā varbūt tika izmantota vērtīgu priekšmetu glabāšanai.

Kādam nolūkam sākotnēji kalpojusi “mestra istaba”? Nav zināmi nekādi rakstītie avoti, kas viennozīmīgi attiektos uz šo telpu, tāpēc funkcijas analīzei var izmantot tikai būves struktūru un iekārtojumu. Šāds sarežģīti izveidots laicīgs interjers sava laika arhitektūrā ir ļoti neparasts, tāpēc līdzīgi piemēri gandrīz nav atrodami. Tas apgrūtina ticamu skaidrojumu par telpas funkciju, tālab ar šodienas zināšanām nav iespējams dot absolūti drošu interpretāciju. Tomēr, ņemot vērā atrašanās vietu galvenajā stāvā un reprezentatīvo iekārtojumu, ir iespējami tikai divi izmantošanas veidi – tā bija vai nu eleganta zemes mestra dzīvojamā telpa, vai arī svarīga reprezentatīva telpa – tāda veida kā neliels remteris vai apspriežu zāle.

Pētnieciskajā literatūrā līdz šim vienprātīgi ir apgalvots, ka šī ir bijusi mestra dzīvojamā istaba (*Landmeistergemach*). Jau pirmajā detalizētajā telpas aprakstā Karls fon Lēviss of Menārs to 1889. gadā nosauca par “mestra dzīvojamo telpu” (Löwis 1890, 59) jeb “mestra dzīvojamo istabu” (Löwis 1890, 60). Nišu ziemeļaustrumu stūrī viņš interpretēja kā guļvietu (Löwis 1890, 62). Autors tomēr nav skaidri norādījis, ka tur atradusies mestra gulta, taču tas acīmredzot klusībā ticis secināts. 1896. gadā Reinholds Guleke publicēja uzzīmētu telpas iekšskatu, kurā viņš uzskatāmi attēloja “mestra istabas” nišas interpretāciju kā gultasvietu (Guleke 1896, F. II, Taf. VIII, b). Ar šīm pirmajām publikācijām tika nostiprināts minētās telpas kā mestra dzīvojamās istabas izskaidrojums, un to pārņēma vēlākie autori. Bet vai šī interpretācija tiešām ir pareiza? Šādas funkcijas pieņemšanai var minēt dažus pretargumentus, kas turpmāk sīkāk paskaidroti.

7. att. “Mestra istaba”
ap 1500. gadu
K. Hermaņa
rekonstrukcija,
T. Rata zīmējums,
2021

Aplūkojamā laikmeta firstu apartamenti Viduseiropā parasti sastāvēja no vismaz divām blakus novietotām telpām – apsildāmas dzīvojamās istabas un guļamistabas ar ateju (Herrmann 2019, 524–527). Lūkojoties pēc analogiem piemēriem telpas izmantošanai, jāmeklē līdzīgas ēkas Livonijā un Prūsijā, kas atradās ne tikai ģeogrāfiski tuvu, bet kam bija arī vēsturiska saistība ar Cēsīm. Var minēt trīs labi saglabājušās rezidences: virsmestra pili Marienburgā (Malborka) (Herrmann 2017; Herrmann 2019, 231–235), Varmijas bīskapa rezidenci Heilsbergā (Lidzbarka Varminška) (Herrmann 2007, 484–488; Herrmann 2019, 344) un Sāmsalas-Vikas bīskapa rezidenci Ārensburgā (Kuresāre) (Herrmann 2019, 526). Minētajās pilīs sastopami agrīni piemēri 14. gadsimta beigu apartamentu shēmai, kas ir aptuveni 100 gadus vecāka par “mestra istabu”. Apartamentu princips kļuva par Viduseiropas standartu 15. gadsimtā un noteikti bija izšķirošs Cēsu rezidences modernizācijā ap 1500. gadu. Līdz ar to var pieņemt, ka Livonijas mestram par apartamentiem kalpojīs stāvoklim atbilstošs divistabu dzīvoklis. To var pamatot arī ar rakstīto avotu liecībām: no 1522. gada sarunu protokola izriet, ka zemes mestrs savā kambarī (*in syne f. g. kammer*) (AR 1910, 357) uzņēmis delegāciju no Rēveles un Harju-Viru zemes bruņniecības. Dažas dienas vēlāk vēstniekus lūdza tikt ar ordeņa pavēlniekiem mestra guļamistabā (*up des g. hern meisters schlappgemache*) (AR 1910, 361). Tātad arī Cēsis bija valdniekam atbilstoši apartamenti, kas sastāvēja no dzīvojamās istabas un guļamtelpas.

Ja “mestra istaba” piederēja pie šī dzīvokļa, kur bija otrā telpa? Parasti abas apartamentu istabas atradās viena otrai blakus, kā tas joprojām ir Marienburgā, Ārensburgā un Heilsbergā. Teorētiski varētu pieņemt, ka Cēsis apartamentu abas istabas atradušās viena virs otras. Šajā gadījumā dzīvoklim vajadzēja piederēt arī telpai zem “mestra istabas”. Tam par labu būtu fakts, ka pastāv atsevišķas vītņu kāpnes, kas savieno tikai šīs divas telpas. Jebkurā gadījumā tās bija funkcionāli cieši saistītas. Tomēr pieņēmumam, ka telpu sasaiste ar kāpnēm būtu interpretējama kā vertikāli iekārtots dzīvoklis, ir daži pretargumenti. Īpaši svarīgs ir silta gaisa apkures trūkums, kas liedza ziemā telpu pietiekami apsildīt. Šim nolūkam nekādā gadījumā nepietika ar mazo stūra kamīnu. Vēlajos viduslaikos dižciltīgo dzīvojamās telpās Prūsijā un Livonijā parasti tika nodrošināta apkure ar siltu gaisu, un tam tā vajadzēja būt arī mestra dzīvoklī. Vēl viens iebildums attiecas uz varbūtējo guļamnišu istabas ziemeļaustrumu stūrī. Noteikti noraidāms ir pieņēmums, ka tur būtu gulējis mestrs. Firsta gulta bija viena no reprezentatīvajām mēbelēm, un tās izgatavošana prasīja lielus izdevumus. Parasti tā bija liela gulta ar baldahīnu un pakāpieniem, apmēbelēta ar dārgiem audumiem.⁷ Nav iedomājams, ka zemes mestram būtu bijis jāguļ istabas stūrī izmūrētā šaurā un zemā nišā. Gluži otrādi, tāpat kā citiem viņa ranga firstiem, arī mestram noteikti bija iekārtota gulta ar baldahīnu un tā stāvēja istabas vidū.

Telpas dārgais dekoratīvais iekārtojums, kas rada sevišķu reprezentativitāti, drīzāk ir arguments pret izmantošanu apdzīvošanai. Minētajās trijās labi saglabātajās Prūsijas un Livonijas pilīs valdnieka dzīvojamās istabās dekoratīvais izveidojums, īpaši velles, bija ievērojami pieticīgāks, salīdzinot ar lielajām zālēm. Turpretī Cēsu pils “mestra istaba” radīja dekoratīvo kulminācijas punktu galvenā stāva reprezentatīvo telpu rindā.

⁷ Kā izskatījās gulta ar baldahīnu virsmestra pili Marienburgā, ir skaidri aprakstīts rakstītajos avotos (Herrmann 2019, 234). Dažos viduslaiku rokrakstos šādu greznu gultu konstrukcijas ir arī attēlotas zīmējumos (Herrmann 2019, 484).

Iepriekš minēto argumentu dēļ jāklūst skeptiskam, kad “mestra istabu” interpretē kā valdnieka dzīvojamo telpu. Šādu izmantošanu nevar pilnībā izslēgt, taču, ņemot vērā tolaik valdošos telpu iekārtojuma paradumus, tas drīzāk ir neticami. Ja šī istaba nebija mestra dzīvojamā telpa, tad rodas divi jautājumi.

Pirmkārt, kāda tad bija telpas funkcija? Atbilstoši telpu secībai, pēc kuras “mestra istaba” atrodas tieši blakus dienvidu remterim un no vienas telpas var iekļūt otrā, šķiet viegli saprotams, ka arī šai istabai bija piešķirta reprezentatīva funkcija – varbūt tā bijusi “mazais remteris”. Tāds rakstītajos avotos tiešam vienu reizi ir minēts. Tur 1392. gadā zemes mestra un vairāku liecinieku klātbūtnē tika izdots notariāls akts (LUB 1857, Reg. 1601). Tomēr pilnīgi droši nevar apgalvot, ka tas patiešām noticis aplūkojamā telpā. Ja tā jau 14. gadsimta beigās kalpoja reprezentatīvam mērķim, tad pirms 1500. gada veiktajā pārbūvē nebūtu notikusi funkcijas maiņa. Bet, ja te atradies mazais remteris, tad kāda bija zemāk esošās telpas funkcija, kuru ar “mestra istabu” savienoja no ārpuses nepieejamas vītņu kāpnes? Varētu pieļaut, ka tā bijusi apspriežu istaba, kas atšķirībā no remtera tika izmantota iekšējām un “slepenām” mestra un pavēlnieku sanāksmēm un tāpēc bija nedaudz nošķirta. Apspriežu istaba (*Rath-Stube*) Cēsu pili minēta Tomasa Jēnes hronikā (Napiersky 1835, 187). Arī virsmestra pili Marienburgā ir liecības par apspriežu istabas eksistenci. Telpa bija neliela, zemāka un mazāk reprezentatīvi iekārtota nekā blakus remteris (Herrmann 2019, 224).

Otrkārt, kur atradās mestra apartamenti? Zemes mestra apartamenti varēja atrasties rietumu korpusa dienvidu daļā. Šis pils korpus tika iznīcināts pulvera sprādzienā 1577. gadā, un tā apakšdaļas sienas un kādreizējā izveidojuma paliekas tika atklātas tikai pēckara gadu arheoloģiskajos pētījumos. Rietumu korpusa dienvidu daļā ir atradušās divas telpas, no kurām ziemeļu puses istaba apsildīta ar siltu gaisu. Korpusu apgaismoja lieli taisnstūrīgi logi, no kuriem arheoloģiskajos izrakumos atrastas daudzas akmens aplodas. Galvenā stāva telpas pārsedza velles – dažas ar krāsotām šķautnēm, citas ar ribām (Dirveiks 2017, 45–47). Tieši apstākļi, ka mazāko telpu apsildīja īpaši celta siltgaisa krāsns (Dirveiks 2020, 47), liecina, ka tā izmantota kā grezna dzīvojamā istaba. Pateicoties jau minētajiem analogiju piemēriem, istabu var pieskaitīt tikai pie valdnieka apartamentiem. Tātad mestra dzīvojamai istabai vajadzēja atrasties rietumu korpusa ziemeļu telpā, bet guļamistabai – uz dienvidiem no tās.

8. att. Arheoloģisko izrakumu laikā atsegtās ziemeļu un rietumu korpusa paliekas
G. Indrēvica foto, 2017

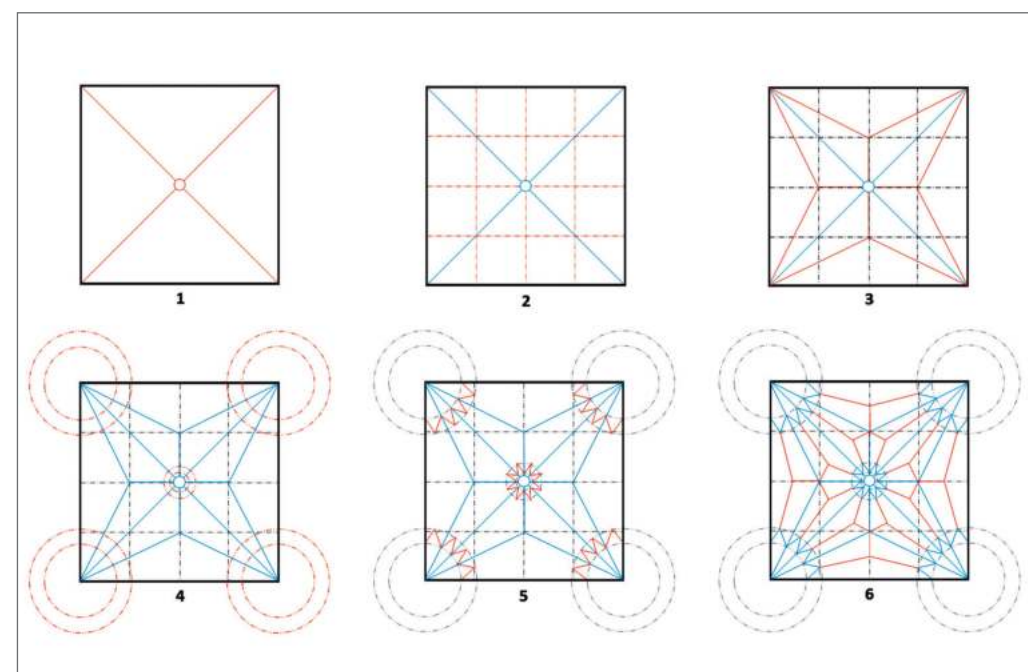
REPREZENTĀCIJAS UN DZĪVOJAMO TELPU DEKORATĪVAIS IZVEIDOJUMS

Livonijas piļu iekštelpu arhitektūra un dekoratīvais izveidojums bieži vien nebija izstrādāts īpaši izsmalcināts vai māksliniecisks. Šajā kontekstā Cēsu rezidences reprezentācijas telpu interjers pēc pārveidojumiem 14. gadsimta beigās parāda ārkārtīgi bagātu apdari skulpturālā dekora, sienu gleznojumu un velvju konstrukciju ziņā. Turpmāk sīkāk tiks aplūkots galvenā stāva “mestra istabas”, dienvidu remtera un rietumu korpusa dekoratīvais izveidojums. Tur veiktie novērojumi sniedz arī zināmas norādes par datējumu.

“Mestra istaba”

“Mestra istaba” ir vislabāk saglabājusies un, iespējams, 16. gadsimta pirmajā pusē bijusi viskrāšņāk iekārtotā telpa Cēsu pilī. Tā ir vienīgā no mestra rezidences telpām, kurā līdz mūsdienām saglabāties krāšņs velvējums. Tajā saglabājušās arī sienas gleznojumu paliekas.

Neraugoties uz neskaitāmiem laikapstākļu radītiem bojājumiem, augstu paceltā velve joprojām ir labi uzglabājusies, un vietām uz velves burām vēl arvien redzamas oriģinālā apmetuma atliekas. Konsoles ar velves ribu saišķu sākuma posmiem, kā arī daudzie apaļie

9. att. “Mestra istabas” velves ģeometriskā konstrukcija
K. Hermanis zīmējums, 2021

slēgakmeņi ir izlieti no mākslīgā akmens, savukārt velves buras un ribas ar bumbiervēda profilu ir mūrētas no ķieģeļiem. Pēc velves izveidojuma ģeometriskās formas to var piešķaitīt pie zvaigžņu velvju grupas, un tās pamatā ir krusta ribu velves kombinācija ar kopumā 16 trīsstaru figūrām. Kā papildu elementi ap ribu saišķiem, kas sazarojas virs konsolēm, kā arī ap centrālo slēgakmeni ir ievietotas īsas zigzaga veida ribas. Tās velves zīmējumā lielo galveno zvaigzni papildina ar mazu zvaigžņu motīviem. Šādam konstrukcijas variantam Livonijas un Prūsijas zvaigžņu velvju vēsturē nav zināms neviens līdzīgs piemērs. Tāpēc šīs telpas velves kompozīcija šķiet unikāla. Prūsijas-Livonijas zvaigžņu velvju attīstības līnijā “mestra istabas” velve ierindojama vidū starp stingri konstruētajām “klasiskajām” velvēm ar trīsstaru izmantojumu, kas bija sastopamas līdz 15. gadsimta vidum (Herrmann 2007, 103–105), un smalkāk sazarotām, brīvākām variācijām, kas no Dancigas Sv. Marijas baznīcas kopš 15. gadsimta beigām izplatījās Baltijas jūras reģiona ziemeļaustrumu daļā (Herrmann/Winterfeld 2015, 979–993). Salīdzinot ar Prūsijas piemēriem, Cēsu velvei vajadzētu būt jaunākai par 1463./1465. gadā uzceltajām Dancigas Sv. Jāņa baznīcas velvēm, kur gan vērojami tikai pirmie aizmetņi klasiskas zvaigznes konstrukcijas iekšējā zīmējuma sīkākam sadalījumam (Herrmann/Winterfeld 2015, Abb. 1721), taču tas vēl nav izpildīts tik konsekventi kā “mestra istabā”. Turpretī, salīdzinot ar 1498.–1502. gadā celtajām Dancigas Sv. Marijas baznīcas velvēm, Cēsu velve ir tradicionālāka, jo tā joprojām balstās uz krusta ribu un trīsstaru kombināciju – tas bija princips, kas vairs nav sastopams Dancigas velvēm (Herrmann/Winterfeld 2015, Abb. 1707). Tāpēc no stilistikā viedokļa “mestra istabas” velvi var datēt ar 15. gadsimta 80., 90. gadiem.

10. att. “Mestra istabas”
griestu velve
K. Kurcena foto, 2017

11. att. Nagla "mestra istabas" slēgakmeņi
I. Dirveika foto, 2008

12. att. Velvi rotājoša koka ripa Toruņas
Sv. Jāņa baznīcā Polijā
K. Hermaņa foto, 2011

Par velves kolorītu 19. gadsimta vidū ir rakstīts, ka tās buras bijušas gaiši zilas un slēgakmeņi papildināti ar zelta zvaigznēm.⁸ Vēl pat 19. gadsimta 80. gados pie kāda akmens velves sānos bija piestiprināta veca koka ripa ar uzkrāsotu desmitstaru zvaigzni.⁹ Šo līdz mūsdienām vairs nesaglabāto zvaigzni attēlojis Reinholds Guleke savā "mestra istabas" interjera zīmējumā. Koka zvaigžņu ripas ar dzelzs naglām tika piestiprinātas pie neizrotātiem slēgakmeņiem, par to mūsdienās liecina tikai apaļi caurumi akmeņu vidū. Vienā no sākotnējām vietām vēl saglabājusies dzelzs nagla. Šāda veida zvaigžņu rotājumi 15. gadsimtā biežāk bija sastopami Prūsijas velvēm, un dažas oriģinālas koka ripas ar apgleznotām zvaigznēm vēl ir saglabājušās divos dievnamos (Toruņas Sv. Jāņa un Ornetas Sv. Jāņa baznīcā). Tātad "mestra istabas" velve patiešām atdarināja naksnīgas debesis ar zelta zvaigznēm.

Konsoles. Grezno "mestra istabas" velvi balsta plastiski veidotas kausa formas konsoles. Augšpusē konsoles pārklātas ar daudzstūrainām profilētām segplāksnēm ar ieloci. Virs tām sazarojas no mākslīgā akmens izlieti velves ribu saišķu sākuma posmi, kas sniedzas aptuveni deviņu ķieģeļu kārtu augstumā, respektīvi, pāriet velves ķieģeļu ribās. Plastiskās konsoles ir vēl viens skaidri pamanāms velves un telpas dekoratīvs akcents. No tām saglabājušās tikai trīs, un domājams, ka virs kamīna telpas dienvidrietumu stūrī šāda konsole nekad nav bijusi (Dirveiks 2011, 384; Dirveiks 2020, 54), jo atšķirībā no citiem telpas stūriem šeit nelielā vieta virs kamīna dūmtvera nedeva iespēju ievietot tik lielu plastisku veidojumu. Visas no mākslīgā akmens izgatavotās konsoles (Dirveiks 2011, 400, 401) ir

⁸ Jegors fon Zīverss 1855. gadā rakstīja, ka "pirms dažiem gadiem velvi vēl pārklāja zils apmetums ar zelta zvaigznēm" (Sivers 1857, 53). Karls fon Lēviss of Menārs gaišzilo griestu krāsojumu pats vairs nav redzējis, bet viņam par to vēl stāstījuši aculiecinieki (Löwis 1890, 60–62). 18. gs. beigās sienu un griestu gleznojumi acīmredzot bija vēl labi saglabājušies, kā izriet no Augusta Vilhelma Hupela piezīmes: "[...] tāpat vēl ir veca istaba ar labu velvi, pie kuras griestiem un sienām ar nebojātu krāsojumu un zeltījumu var pazīt tālaika gaumi un greznību" (Hupel 1774, 236).

⁹ Karls fon Lēviss of Menārs aprakstīja šo atradumu šādi: "Uz ziemeļu galvenās ribas augšējā slēgakmeņa vēl tagad ir redzama desmitstaru zvaigzne, kas [...] izskatās kā sastāvoša no divām – vienas virs otras esošas – piecstaru zvaigznēm" (Löwis 1890, 61).

vienveidīgi dekorētas ar stilizētiem vīnogulājiem. Dekoru var pazīt tikai pēc vīnogu ķekariem, jo pašas lapas ir izteikti stilizētas un nelīdzinās botāniski precīzām vīnogu lapām. Dekors kompozicionāli un plastiski veidots no apakšas uz augšu. Aiz trīsdalīgas lapas, kas aptver konsoles apakšdaļu, izaug trauksls, pie stublāja piestiprināts kāts, kas tālāk uz augšu sadalās trijās daļās un pāriet plastiski spēcīgos, noapaļotos vīnogu ķekaros, kas atdalās no stublāja. Virs tiem atkal atrodas triju trīsdalīgu, puslokā izliektu lapu josla zem konsoles kausveida malas. Lapas pārklājas cita citai, daļēji pārsedz arī ķekarus un pilnībā aizpilda kausa augšmalu. To plastiskā, viļņveida forma rada iespaidu, ka kustīgas lapas atdalās no stublāja. Plastiskais dekors ir koncentrēts konsoles augšējā trešdaļā, tās apakšdaļu atstājot gandrīz tukšu. Laikapstākļu radīto bojājumu dēļ plastiskajiem veidojumiem, kas darināti no ģipša lējuma, ir raupja virsma un izplūdušas reljefa kontūras. Tomēr ir skaidri saskatāmas to tipiskās iezīmes – noapaļotās formas, piebriedušais izvelvējums lapas vidū un uz āru izvirzītās, izliektās lapu dzīslas. Šo raksturīgo īpašību dēļ tās var apzīmēt par paugura veidā izliektām lapām (*Buckel- oder Beullaub*). Kā frīze izkārtotā mīksti plūstošā lapotne ir raksturīga vēlās gotikas būvplastikai. Lapu dekoram vairs nav jāatdarina daba, bet to pilnībā izmanto kā dekoratīvu rotājumu, un tādā formā tas ir plaši izplatīts visu 15. gadsimtu (Weigert 1936, 104, 116). Toties 16. gadsimtā būvplastikas dekors ieguva asas kontūras un robainas formas, bet tādi piemēri Cēsis nav atrodami. Mākslinieciski prasmīgi veidotās ģipša konsoles stilistiski pieder 15. gadsimtam un tāpēc ir datējamas ar to pašu laiku kā zvaigžņu velve.

13. att. Mākslīgā akmens konsoles Cēsu pili
A – "mestra istaba"; B – dienvidu remtera ZA stūrī; C – dienvidu remtera Z sienas vidusdaļā
K. Hermaņa foto, 2021

Ķieģeļu velvju papildināšana ar mākslīgā akmens ribu saišķu sākuma posmiem un konsolēm bija izplatīta jau 14. gadsimta arhitektūrā Vācu ordeņa zemē Prūsijā, piemēram, Rēdenē, Heilsbergā un Zoldavā, un tika izmantota arī vēl 15. gadsimtā, piemēram, 15. gadsimta 60. gadu velvēm Dancigas Sv. Jāņa baznīcā. Reģionos, kur pārsvarā bija ķieģeļu arhitektūra, ģipša lējums bieži izmantots dārgo vai darbietilpīgi kaļamo akmens būvdetaļu vietā. Vēl viena priekšrocība materiāla plašai izmantošanai bija tā ātrāka izgatavošana un apstrāde (Hoernes 2002, 20–22). Ņemot vērā pašreizējo zināšanu līmeni par būvēsturi, nevaram spriest, vai šiem aspektiem bija nozīme arī Cēsīs. Kā parāda Marienburgas pils piemērs – monumentālā un sākotnēji krāsotā Jaunavas Marijas figūra baznīcas austrumu nišā –, šis materiāls atbilda arī reprezentatīva rakstura un visaugstākā mākslinieciskā līmeņa prasībām. Tas nebija tikai akmens būvkalumu aizstājējs, bet varēja būt arī apzināti izmantots materiāls (Hoernes 2002, 20). Tā kā “mestra istabas” zvaigžņu velves slēgkmeņi arī ir izlieti no mākslīgā akmens (Dirveiks 2011, 400), ir pamats uzskatīt, ka vieni un tie paši celtnieki ir gatavojuši gan konsoles, gan velves. Stuka skulptūru pētījumos līdz šim ir novērots, ka arhitektonisko stuka detaļu izgatavošanu bieži vien veikuši nevis akmeņkaļi, bet gan būvamatnieki, kas veidoja interjeru (Hoernes 2002, 16, 20). Šķiet, ka tas attiecas arī uz “mestra istabu”. Cēsu velvē tagad redzami dažādie būvmateriāli sākotnēji bija pārklāti ar baltu krāsojumu un tādējādi izskatījās vienādi (Dirveiks 2011, 403).

Sienas gleznojumi. Pēdējo gadu desmitu pētījumos “mestra istabā” uz sienām ir konstatētas trīs krāsojuma kārtas (Dirveiks 2011, 407, 403). Abu vecāko, vienkrāsaini gaišo sienu un velvju apdares rašanās laiku nebija iespējams precizēt. Ar stratigrāfisku pētījumu palīdzību varēja noteikt jaunāko slāni ar mūsdienās zināmajiem gleznojumu fragmentiem uz rietumu sienas. Abās pusēs logam saglabājušās nelielas vai pat ļoti mazas augu dekora paliekas. Sienas kreisajā pusē saglabāties fragments attēlo cilvēka figūru, ar nūjai līdzīgu garu priekšmetu tēmējot uz vāveri, kas sēž uz sazarota auga zara ar apaļiem, gandrīz melniem un tuvāk nenosakāmiem augļiem. Vēl arvien ir skaidri saskatāmi spēcīgie zari ar viļņotām un noapaļotām lapām gaiša tirkīza krāsā un sēdošais kažokzvēriņš dzeltenbrūnā krāstonī. Tumšmataina cilvēka figūra ir atpazīstama pavisam miglaini. Gleznojumā ir plakani modelētas formas ar tumšākām aprisēm, tajās gandrīz nav redzami smalkāki iezīmējumi vai krāsu gradācijas. Nav ne gaismēnu efekta, ne apjoma plastiskuma. Vienlaikus ar gaišzilu krāsojumu tika pārklātas velves buras, uz kurām izcēlās ribas ar skujveida rakstu melnā krāsā. Polihromo konsoļu melnā un zaļgani zilā krāsa ir pieskaņota sienu gleznojuma tonim. Stuka veidojumi bieži tika apvienoti ar sienu gleznojumiem (Hoernes 2002, 19). Tas ļauj pieņemt, ka Cēsu telpas polihroma izkrāsošana bija plānota jau no paša sākuma. Tomēr sienas apgleznojuma ļoti fragmentārais saglabāšanās stāvoklis ir nepietiekams padziļinātai analīzei.

Gleznojumā, kurā agrāk saskatīts bībeliskais kārdinājuma motīvs, drīzāk varētu būt atveidots laicīgs notikums – vāveru medību aina, kāda zināma, piemēram, no t. s. Rīgā braucēju soliēm Štrālzundes Sv. Nikolaja baznīcā (Rigafahrgestühl 2010, 7). No ozolkoka darinātie soli datējami ar 14. gadsimta otro pusi. Uz viena sola reljefa ir redzams vīrietis ar garu kārti dzīvnieku tramdīšanai, un Cēsīs saglabāties fragments izskatās līdzīgs. Lai figurālo gleznojumu ierindotu kopējā interjera izveidojuma kontekstā, nedrīkst aizmirst, ka fragments ir maza izmēra un uz sienas atrodas krietni virs acu augstuma –

14. att. Gleznojuma fragments uz “mestra istabas” rietumu sienas
J. Viksnas foto, 2014

tas apgrūtināja tā uztveršanu. Gleznojuma palieku atrašana sienas augšējā zonā var liecināt par to, ka dekoratīvo gleznojumu izvietojums aprobežojās galvenokārt ar šo līmeni. Arī šeit ir vērts palūkoties ārpus Livonijas uz piļu arhitektūru Prūsijā. Marienburgas virsmestra pils galvenā stāva telpās un Heilsbergas pils lielajās zālēs stīgojoši, sazaroti, akantiem līdzīgi augi klāj visu velvju, pieres arku un logu nišu virsmu (Herrmann 2019, 285–305; Herrmann/Winterfeld 2015, 22). Abās pilīs sienu apakšdaļa, kur sienu gleznojumi bija saglabājušies vislabāk, respektīvi, varēja tikt rekonstruēti, bija monohromi tonēti vai rotāti ar uzgleznotu aizkaru motīviem. Līdzīgs divdaļīgs izkārtojums ar vītenaugiem un aizkaru motīviem, domājams, bijis arī Ventspils pils ziemeļu korpusa kapitulzālē, kas attiecas uz 16. gadsimta sākumu (Strupule 1998). Cēsīs “mestra istabas” sienu apakšdaļā nav zināmas nekādas gleznojuma pēdas.

Tā kā Cēsu pils 1590. gada revīzijas ziņojumā minēts itāļu gleznotājs (*malarz wloch*) (Revīzija 1590, 444), “mestra istabas” izgleznošana tikusi datēta ar 16. gadsimta pēdējo ceturksni, kad pils pārveidota par Cēsu bīskapa rezidenci (Dirveiks 2011, 407; Kalniņš 2014, 12). Vēsturnieks Agris Dzenis norādījis, ka avotos nekur nav minēts, ka pils atjaunota pēc Livonijas bīskapa Patrīcija Nidecka rosinājuma (Dzenis 2020, 14). Pamatojoties uz revīzijas protokolos aprakstīto telpu iekārtojumu ar gariem soliem, krēsliem un skapjiem, Dzenis drīzāk pieļauj, ka pili izmantoja nevis dzīvošanai, bet gan kā Polijas karaļa jaundibinātās Cēsu bīskapijas pārvaldes ēku. Pils administratīvai izmantošanai atsevišķu telpu mākslinieciska izgleznošana diez vai bija nepieciešama. “Mestra istabas” interjera stilistiskais izveidojums seko gotiskas iekštelpas apdares tradīcijai, kas bija izveidojusies Vācu ordeņa zemē Prūsijā 14. gadsimtā. Izmantojot nedaudzās iekštelpas noformējuma paliekas, teorētiski rekonstruējamā tipiskā krāsainība apvienojumā ar citiem dekoratīviem elementiem, piemēram, velves slēgakmeņu dekoratīvajām ripām un grīdas flīzēm (Lapiņš 2020, 36), radīja iespaidu par greznu, reprezentatīvu telpu. Figurālo gleznojumu fragmentu diezgan zemā mākslinieciskā kvalitātē itāļu mākslinieka piedalīšanos padara ļoti mazticamu. Rezumējot var teikt, ka visi “mestra istabas” interjera elementi jau no paša sākuma bija saskaņoti cits ar citu.

15. att. Vāveru medību aina uz Štrālzundes Sv. Nikolaja baznīcas soliem
K. Hermaņa foto, 2007

Dienvidu remteris

Dienvidu korpusa zāles jeb dienvidu remtera arhitektoniskajā izveidojumā parādās paraleles ar “mestra istabu”, taču to ir grūtāk rekonstruēt, jo šī pils daļa ir saglabājusies ievērojami mazākā apjomā. Korpusa pārbūvju laikā izveidotās velves ir zudušas, bet konsoles ar velvju ribu saišķu sākuma posmiem ir stipri erodējušas. Tomēr joprojām redzamās konsoļu formas skaidri parāda, ka rietumu gala traveja varēja būt pārsegta ar velvi, kas līdzinājusies “mestra istabas” velvei. Līdz šim tika pieņemts, ka zālei visas četras travejas ir veidotas šādā formā (Guleke 1896, F. II, Taf. VIII, a; Kalniņš 2014, 31). Tomēr telpas austrumu daļā saglabājušās konsoles rada šaubas par šādu rekonstrukciju, jo tās ir plakanas un no iekšsienas virsmas gandrīz neizceļas. Dažu plakano konsoļu augšpusē joprojām var redzēt ribu saišķu sākumposmu pēdas. Tas liecina, ka šīm konsolēm sākotnēji nav bijis lielāka apjoma. Četras rūpīgi izstrādātās, pilnplastiskās rietumu puses konsoles krasi atšķirās no sešām austrumu puses konsolēm ar plakano reljefu. Tas liek domāt, ka arī telpas austrumu daļā velves bija veidotas vienkāršāk nekā rietumu travejas pārsegums ar bagātīgāku figurālu izveidojumu. Varbūt tā bija vienkārša zvaigžņu velve bez bagātāka sadalījuma, taču uz šo jautājumu vairs nevar droši atbildēt. Rezultātā dienvidu remtera izveidojuma dekoratīvitate pieauga virzienā no austrumiem uz rietumiem. Tātad uz rietumu traveju bija likts īpašs uzsvars, līdzīgi kā daudzās baznīcās kora velve tika veidota greznāka nekā draudzes telpas velves. Diemžēl nekādas gleznojumu pēdas zālē nav saglabājušās.

16. att. Cēsu pils dienvidu remteris ap 1500. gadu
K. Hermaņa rekonstrukcija,
T. Rata zīmējums, 2021

Rietumu korpusa galvenais stāvs

No Cēsu pils rietumu korpusa arheoloģiskajos pētījumos atrastajiem dekoratīvajiem fragmentiem daži pārklāti ar krāsojumu. Atšķirībā no “mestra istabas” un dienvidu remtera tie ir dabīgā akmens, respektīvi, dolomīta un šūnakmens, kalumi (Dirveiks 2017, 44). Uz kāda atrastā krusta velvies fragmenta kā vecākais slānis konstatēta melni krāsota šķautnes virsotne, kuru sānos papildina oranžas krāsas svītras. Fragmentāri redzamo velvies buru malas ir gaiši pelēcīgas, tas liek domāt, ka tās nav krāsotas. Ar tām labi sader arī apmetuma fragmentu atradumi no tuvāk neidentificētām vietām, tie klāti ar melnu, dzeltenu un oranžu krāsojumu (Dirveiks 2017, 51). Šie nedaudzie fragmenti kopumā rada spēcīgu, izteiksmīgu kolorītu. Rietumu korpusā atrasts vēl viens garenas formas akmens fragments ar pusloka šķērsgrīzumu un trīskāršu plastiski izkalpu pieclapu rozeti. I. Dirveiks to apzīmējis par šķirējarkas daļu (Dirveiks 2017, 51). Sarkanīgas krāsas paliekas saglabājušās tikai uz plastiski veidotās florālās formas. Trīskārša rozete ir plaši izplatīts dekors viduslaiku būvēniecībā, tostarp Baltijas jūras reģionā (Prūsijā, Igaunijā, Gotlandē), un tā izgatavošanas laiku bez sīkākas informācijas gandrīz nav iespējams datēt. Agrīns pieclapu rozetes paraugs, kas laikam arī bija plastiski izkalts, Latvijā saglabāties uz kolonnas 12. gadsimta beigās celtās Ikšķiles baznīcas kora priekšā (Jansons 2004, 52, 53). Cēsis atrasto būvkalumu hronoloģijas noteikšanai ir svarīgas divas iezīmes. Tie ir izgatavoti no dabīgā akmens un ar smailajām šķautnēm un vienkāršo noapaļoto stiegru pēc formas ir stilistiski senāki nekā velvies “mestra istabā” un dienvidu remteri. Līdzīgās krāsu gammas dēļ ir iespējams, ka abi atradumi savulaik bijuši iebūvēti vienā telpā. I. Dirveiks pareizi uzskata, ka tas būtu bijis iespējams tikai krusta velvju sistēmā ar plastiski profilētām šķirējarkām (Dirveiks 2017, 46). Šādu risinājumu piemērus var atrast viduslaiku Livonijas arhitektūrā, piemēram, Palamuzes Sv. Bartolomeja baznīcā vai Harju-Risti Sv. Krusta baznīcā Igaunijā.

17. att. Cēsu pils rietumu korpusa krusta velvies apmetuma fragments ar krāsojumu (CVMM, CM ZP 39450)
J. Viksnas foto, 2015

18. att. Šķirējarkas (?) detaļa ar rozeti, atrasta rietumu korpusa izrakumos (CVMM, CM 110995)
J. Viksnas foto, 2015

Trešā būvdetaļu grupa, kas var kaut ko atklāt par rietumu korpusa arhitektūru, ietver vairākus desmitus no akmens izkalpu logu aplodu. Visiem šī korpusa logiem augšmala bija taisna (Dirveiks 2017, 53). Vienkārši, taisnstūrveida akmens logi joprojām ir saglabājušies Livonijas viduslaiku arhitektūrā, piemēram, Tallinā. Cēsu logu aplodu profilus var salīdzināt ar Tallinas pilsētnieku māju piemēriem, kas bieži vien ir datēti ar 15. gadsimtu; tur sastop arī lielākus logus ar krustveida dalījumu, piemēram, mājai Lai ielā 23 vai Kuninga ielā 6. Vēl vienu norādi par rietumu korpusa logu rašanās laika datējumu varētu sniegt analogi profilēti veidķieģeļi, no kuriem bija mūrētas ribas. Atbilstošie ķieģeļi atrasti pils austrumu korpusa rajonā un ar optiski stimulētās luminiscences palīdzību datēti ar 15. gadsimta vidu (Lapiņš 2020, 31, 32).

Pirms 15. gadsimta beigām varētu būt izgatavoti arī pusloka formas profilķieģeļi, kas tika atrasti nogāzē pie rietumu korpusa. Tomēr nav zināms, kurās Cēsu pils daļās tie bija izmantoti. Gotikas ķieģeļu arhitektūrā no tādiem cēla slaidas kolonnas ar apaļu vai ceturtdaļļa šķērsgrīzumu. Livonijas viduslaiku arhitektūrā tādas *in situ* redzamas Rīgas Doma 14. gadsimta bazilikālajā paaugstinājumā (Bergholde 2015, 309).

19. att. Plastiskas šķirējarkas un apgleznotas šķautņu velvies Harju-Risti Sv. Krusta baznīcā Igaunijā
K. Hermaņa foto, 2021

Laikā no 15. gadsimta 80. gadiem līdz 16. gadsimta vidum Cēsu pils bija Vācu ordeņa galvenā mītne Livonijā. Tur atradās zemes mestra rezidence un notika ordeņa kapituli, kā arī pavēlnieku padomes sanāksmes. Lai veiktu reprezentācijas un administratīvos uzdevumus, rezidences pilij bija nepieciešama šim mērķim atbilstoša forma un telpiskā struktūra. Lai gan būvprojoms ir saglabājies tikai daļēji un rakstītie avoti ir visai skopi, ir iespējams rekonstruēt šajā laikmetā tapušo pils celtnu pamatiezīmes.

Pils galvenajā stāvā zemes mestram bija četras vai piecas reprezentatīvas zāles (ordenim pierastajā terminoloģijā parasti sauktas par remteriem), no kurām vismaz divas varēja izmantot arī aukstajā gadalaikā, pateicoties siltā gaisa apkurei. Lielākais remteris atradās austrumu korpusā. Tas bija divjoms, velvēts, apsildāms, un uz tā sienām bija gleznota zemes mestru portretu galerija. Zāle kalpoja par konventa un mestra galma ēdamistabu, un, iespējams, tur notika nozīmīgas sanāksmes (piemēram, ordeņa kapituli). Dienvidu korpusā bija šaurāka zāle, kuras četras travejas pārsedza daudzfigūru zvaigžņu velves un kurā bija lieli logi, tomēr tā nebija apsildāma. Tā varbūt kalpoja kā sava veida vasaras remteris reprezentatīviem gadījumiem siltajā gadalaikā. Rietumu korpusa ziemeļu daļā atradās vēl viena velvēta divjoms zāle, kurai bija siltā gaisa apkure. Visbeidzot arī ziemeļu korpusā, kas ir pils vecākā daļa, bija plašāka zāle, taču par tās izskatu un funkcijām laikā ap 1500. gadu gandrīz nekas nav zināms. Rietumu korpusa dienvidu daļā bija divas mazākas telpas, no kurām ziemeļu istabai bija sava siltā gaisa apkure. Iespējams, tā bija mestra apartamentu dzīvojamā istaba, kurai dienvidos pievienojās neapkurināma guļamistaba.

Īpaša loma bija tā sauktajai “mestra istabai” rietumu stūra torņa galvenajā stāvā. Tā ir vienīgā telpa pilī, kuras lielākā daļa vēl arvien ir saglabājusies. No vienas puses, tā izceļas ar greznu arhitektonisku iekārtojumu (dauzfigūru zvaigžņu velve, florālas būvskulptūras, sienu gleznojumi), bet, no otras puses, tai ir daudzveidīgi funkcionāli elementi (logu sēdekļi, nišas, sienas skapji, izejas uz divām vītņu kāpnēm un dienvidu remteri). Telpas tradicionālā interpretācija kā zemes mestra privāta dzīvojamā istaba ir stipri apšaubāma. Iespējams, tā varēja būt mazāka reprezentatīva telpa (mazais remteris vai audienču istaba), un tā bija savienota ar stāvu zemāk ierīkodu apspriežu istabu. Tomēr nepietiekamo rakstīto avotu dēļ nav iespējams pārliecinoši noteikt tās funkciju. “Mestra istaba” nešaubīgi pieskaitāma pie sevišķi gudri izplānotām telpām vēlo viduslaiku rezidenču arhitektūrā.

Galvenās pils galvenā stāva telpu programmu papildināja pils baznīca ziemeļaustrumos, kā arī četras elegantas dzīvojamās istabas ar kamīniem austrumu korpusa ziemeļu daļā, tās, iespējams, kalpoja kā viesu istabas vai pavēlnieku dzīvokļi.

Cēsis sastopamais reprezentatīvo telpu lielais skaits bija tipiska iezīme valdnieku rezidencēs kopš 14. gadsimta beigām. Tā kā daudzveidīgāki bija kļuvuši diplomātijas paradumi apspriežu, pārrunu, audienču un pieņemšanu laikā, toreizējiem firstiem radās nepieciešamība pēc lielāka reprezentācijas telpu skaita. Zemes mestra rezidence Cēsis ir uzskatāms piemērs šādai attīstībai viduslaiku beigu valdnieku piļu arhitektūrā.

Reprezentācijas prasību uzskatāma izpausme ir telpu dekoratīvais izveidojums ar velvēm, būvplastiku un sienu gleznojumiem. “Mestra istabas” iekārtojumā redzama vienota mākslinieciskā koncepcija, kas būvtehniski ātrāk un izdevīgāk varēja tikt īstenota

ar sērijveidā izgatavotu materiālu – ķieģeļiem un mākslīgo akmeni. Toties mākslinieciski noformētu dolomīta un ķieģeļu būvdetaļu paliekas rietumu korpusā pieder pie stilistiski senāka posma nekā dienvidu remteris un “mestra istaba”.

Precīzu datējumu reprezentatīvajiem pārbūves pasākumiem nevar noteikt rakstīto avotu trūkuma dēļ. Interjera arhitektoniskā modernizācija, īpaši “mestra istabā” un dienvidu remterī, acīmredzot bija saistīta ar pils izmantošanu kā pastāvīgu Livonijas mestra rezidenci kopš 15. gadsimta 80. gadu sākuma. Analizējot daudzfigūru velvi “mestra istabā”, varēja tās stilistiski attiecināt uz 15. gadsimta 80.–90. gadiem, un ar 15. gadsimtu var datēt arī konsoļu formas un sienu gleznojumu paliekas. Tas labi saskan ar vēsturiskajiem apstākļiem, kuru dēļ tika veiktas pārbūves. Iekštelpu pārveidošana līdz šim vienmēr tika piedēvēta zemes mestram Volteram fon Pletenbergam, taču, pamatojoties uz precizēto arhitektūras datējumu, jāatceras arī viņa priekštecis Johans Freitāgs fon Loringhofens, kura valdīšanas laikā veiktās pārbūves ir vēl ticamāks pieņēmums.

No vācu valodas tulkojusi Ieva Ose

Agnese Bergholde-Wolf and Christofer Herrmann

HOSTING AND LIVING QUARTERS AT CĒSIS CASTLE IN THE 15TH AND 16TH CENTURY

Summary

From the 1480s to the mid-16th century, Cēsis Castle was the main seat of the Teutonic Order in Livonia. It was the site of the Master's residence, hosted chapter meetings and sessions of the commanders' council. To perform its representational and administrative duties, the residential castle needed to adhere to certain aesthetic and spatial planning standards. Although the complex hasn't survived in its entirety and written sources are scarce, it has been possible to reconstruct the basic features of the castle's buildings built in this era.

The main floor housed four or five halls (commonly referred to as remters in Order terminology), of which at least two could be used in the cold season due to the presence of heating systems. The largest remter was in the West Range. The hall had two naves and vaulted ceilings, could be heated, and featured a collection of painted Masters' portraits on its walls. The hall served as the dining room for the convent and Master's court. It may also have hosted important conventions, such as chapter meetings. In the south range was a narrower hall with large windows, four bays with detailed star vaults, and which couldn't be heated. It may have been used as a sort of summer season remter for special occasions in the warmer months. Another vaulted hall with two naves was found in the north end of the west range. It had a hot air heating system. Lastly, the north range, which is one of the oldest parts of the castle, housed a bigger hall. Almost nothing is known about its form and function around the year 1500. In the south end of the west range were two smaller chambers, of which the northernmost had its own hot air heating system. It may have been the living room of the Master's quarters, accompanied by an unheated bedroom to its south.

The so-called Master's Chamber on the main floor of the south-west tower played an important role. It is the only room at the castle to remain largely intact. On one hand, it stands out with the grandeur of its architectural features (a complex star vault, interior elements, and murals), but on the other it also has a broad range of functional elements (window seats, niches, inbuilt cupboards, exits to two winding staircases and to the remter on the south side). Traditionally, it has been thought that these were the private living quarters of the Master, however, this is contestable. It may have been a smaller room for hosting and entertaining (space for private appointments) and was linked with the meeting room on the floor below. However, a lack of written sources makes it impossible to convincingly establish its function. The Master's Chamber can certainly be counted among the most thoroughly planned spaces in late medieval residential architecture.

In addition, a chapel was found at the north-east side of the main floor of the central castle building, as well as four elegant living chambers complete with fireplaces at the north end of the east range. These may have served as guest rooms or dignitaries' residences.

Starting with the late 14th century, having many rooms for hosting and entertaining was a common feature of rulers' residences. As the diplomatic practices performed during meetings, discussions, private appointments, and receptions had become more varied, the noblemen needed additional rooms. The Master's residence in Cēsis is a veritable example of such developments in the architecture of late medieval rulers' castles.

The nature of what the rooms were used for is given away by the decorative vaults, sculptural architectural elements, and murals. The Master's Chamber reveals evidence of a holistic design concept and would have been built using standard, ready-made materials like brick and artificial stone as that was faster and easier. However, the remains of artistically refined tufa and brick details in the west range adhere to an earlier style than the south remter and Master's Chamber.

Due to a lack of written sources, it's impossible to establish exact dates when the rebuild took place to adapt to new hosting standards. The architectural modernisation of the interiors, particularly the Master's Chamber and south remter, was obviously related to the castle's role as a permanent residence of the Master of Livonia from the early 1480s. Analysis of the detail-rich vault in the Master's Chamber established that it matches the style of the 1480s–1490s. The shapes of the corbels and traces of the murals can also be dated back to the 15th century. That correlates with the historical circumstances, which called for a rebuild. Until now, it has been thought that the interior renovation works took place under Master Wolter von Plettenberg (1494–1535). However, based on the updated results of the architectural dating, it is more likely to have been his predecessor Johann Freitag von Loringhoven (1483–1494).

AVOTI UN LITERATŪRA

- AR 1910 – *Arbusow L.* (Bearb.). Akten und Rezesse der livländischen Ständetage. Bd. 3: 1494–1535. – Riga, 1910
- Bergholde 2015 – *Bergholde A.* Rīgas Doma viduslaiku arhitektūra un būvplastika eiropesko analogiju kontekstā = Mittelalterliche Architektur und Bauplastik des Doms zu Riga im europäischen Vergleich. Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūta disertācijas IV (ar kopsavilkumu vācu val.). – Rīga, 2015
- Bippen 1889 – *Bippen W. von.* Renner, Johann // Allgemeine Deutsche Biographie. Hrsg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. – 1889. Bd. 28, S. 228–230.
- Biskup 2002 – *Biskup M.* Vācu ordeņpiļu vizitācija Livonijā 1488. gadā // Latvijas viduslaiku pils III. – Rīga, 2002. 373.–388. lpp.
- Dirveiks 2011 – *Dirveiks I.* Jauni atklājumi par Cēsu ordeņpils rietumu torņa mestra istabu // Latvijas viduslaiku pils VII. – Rīga, 2011. 383.–413. lpp.
- Dirveiks 2017 – *Dirveiks I.* Cēsu pils rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija // Cēsu pils raksti I. – Cēsis, 2017. 33.–57. lpp.
- Dirveiks 2020 – *Dirveiks I.* Telpu apkures veidi Cēsu viduslaiku pili // Cēsu pils raksti III. – Cēsis, 2020. 41.–59. lpp.
- Dzenis 2020 – *Dzenis A.* Cēsu pils poļu un zviedru valdīšanas laikā // Cēsu pils raksti III. – Cēsis, 2020. 9.–28. lpp.
- Fenske/Miltzer 1993 – *Fenske L., Miltzer K.* (Hg.). Ritterbrüder im livländischen Zweig des Deutschen Ordens. – Köln, 1993
- Guleke 1896 – *Guleke R.* Alt-Livland: Mittelalterliche Baudenkmäler Liv-, Est-, Kurlands und Oesels. – Leipzig, 1896
- Herrmann 2007 – *Herrmann Ch.* Mittelalterliche Architektur im Preußenland. – Petersberg, 2007
- Herrmann 2018 – *Herrmann C.* Die Kanzlei im Hochmeisterpalast der Marienburg // *Herrmann C., Pospieszny K., Gierlich E.* (Hg.). Spiegel der Fürstenmacht. Residenzbauten in Ostmitteleuropa im Spätmittelalter – Typen, Strukturen, Ausschmückung. – Bonn, 2018. S. 211–242
- Herrmann 2019 – *Herrmann Ch.* Der Hochmeisterpalast auf der Marienburg. – Petersberg, 2019
- Herrmann/Winterfeld 2015 – *Herrmann Ch., Winterfeld D. von.* Mittelalterliche Architektur in Polen: romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel. 2 Bd. – Petersberg, 2015
- Hoernes 2002 – *Hoernes M.* Hoch- und spätmittelalterlicher Stuck. Einführung in das Tagungsthema // *Hoernes M.* (Hg.). Hoch- und spätmittelalterlicher Stuck. Material – Technik – Stil – Restaurierung. – Bamberg, 2002
- Hupel 1774 – *Hupel A. W.* Topographische Nachrichten von Lief- und Ehtland. Bd. 1. – Riga, 1774
- Jansons 2004 – *Jansons G.* Ikšķiles viduslaiku baznīca un pils. – Rīga, 2004
- Kalniņš 2014 – *Kalniņš G.* Cēsu pils. – Cēsis, 2014
- Lapiņš 2020 – *Lapiņš A.* Viduslaiku būvkeramika Cēsu pili // Cēsu pils raksti III. – Cēsis, 2020. – 29.–39. lpp.
- Löwis 1890 – *Löwis of Menar K. von.* Schloss Wenden vor 200 Jahren // Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus den Jahre 1889. – Riga, 1890. S. 37–78
- LUB 1857 – *Bunge F. G. von* (Hg.). Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Bd. 3 (1368–1393). – Reval, 1857
- LUB 1905 – *Arbusow L.* (Hg.). Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Zweite Abteilung, Bd. 2 (1501–1505). – Riga; Moskau 1905
- LUB 2020 – *Neitmann K., Thumser M.* (Hg.). Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Bd. 14 (1480–1483). – Köln, 2020
- Malvess 1998 – *Malvess R.* Arhitektūras un mākslas pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Cēsu pils vēsturiskie skati // Cēsu un Vidzemes novada vēsture II. – Cēsis, 1998. 255.–313. lpp.
- Müller 1595 – *Müller L.* Septentrionalische Historien Oder Wahrhafft Beschreibung der fürnebst Polnischen / Lifflandischen / Moscowiterischen / Schwedischen und anderen Geschichten. – Amberg, 1595

- Napiersky 1835 – *Napiersky E.* (Hg.). Monumenta Livoniae antiquae: Sammlung von Chroniken, Berichten, Urkunden und andern schriftlichen Denkmalen und Aufsätzen welche zur Erläuterung der Geschichte Liv-, Ehst- u. Kurland's dienen. Bd. 1: Thomae Hiärn's Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte. – Riga; Dorpat; Leipzig, 1835
- Neitmann 1993 – *Neitmann K.* Riga und Wenden als Residenzen des livländischen Landmeisters im 15. Jahrhundert // *Arnold U.* (Hg.). Stadt und Orden. Das Verhältnis des Deutschen Ordens zu den Städten in Livland, Preussen und im Deutschen Reich. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens). – Marburg, 1993. Bd. 44, S. 59–93
- Renner 1876 – *Hausmann R., Höhlbaum K.* (Hg.). Johann Renner's Livländische Historien. – Göttingen, 1876
- Revīzija 1582 – Cēsu pils 1582. gada revīzija // Latvijas viduslaiku pils VII. – Rīga, 2011. 428.–434. lpp.
- Revīzija 1590 – Cēsu pils 1590. gada revīzija // Latvijas viduslaiku pils VII. – Rīga, 2011. 435.–446. lpp.
- Rigafahrergestühl 2010 – *Freiherr von Houwald C., Weitzel S. M.* Die Reliefs des Rigafahrergestühls in St. Nikolai zu Stralsund. – Rostock, 2010
- Sivers 1857 – *Sivers J.* Wenden, seine Vergangenheit und Gegenwart. Ein Beitrag zur Geschichte Livlands. – Riga, 1857
- Strupule 1998 – *Strupule V.* Ventspils viduslaiku pils. [Buklets]. – 1998
- Tuulse 1942 – *Tuulse A.* Die Burgen in Estland und Lettland. – Dorpat, 1942
- Weigert 1936 – *Weigert H.* Das Kapitell in der deutschen Baukunst des Mittelalters // Zeitschrift für Kunstgeschichte. – 1936. Bd. 5, S. 7–46, 103–124

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti IV: arheoloģija, arhitektūra, vēsture

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*

Literārā redaktore *Eva Eihmane*

Korektore *Ieva Zarakovska*

Tehniskā redaktore *Elita Egle*

Tulkotāja *Lelde Benķe*

Tulkojumu korektors *Aleks Pluskowski*

Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-8685-3-5

© Rakstu autori, 2022

© Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs, Cēsis, 2022

Izdevējs *Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs*

Iespiests un iesiets *SIA "Dardedze hologrāfija"*